

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is an author's version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/94193>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

27 maart 2012, nr. 9961/10

(Tulkens (President), Popović, Berro-Lefèvre, Sajó, Raimondi, Pinto de Albuquerque, Keller)
Noot Rieter

Interimmaatregelen. Consequenties niet-naleving. Uitzetting. Foltering. Klachtrecht.

[EVRM art. 3, 34; Procesreglement Hof regel 39]

Op 19 februari 2010 stelde het EHRM interimmaatregelen vast met de strekking dat Italië tijdens de procedure voor het EHRM dhr. Mannai niet zou uitzetten naar Tunesië. Op 24 februari keurde de Italiaanse rechter zijn uitzetting naar Oostenrijk goed, maar Oostenrijk weigerde hem. Op 8 april 2010 lichtte dezelfde rechter toe dat deze goedkeuring eveneens van toepassing was op een uitwijzing naar Tunesië. Op 23 april diende de klager beroep in. Op 1 mei werd hij desondanks uitgezet naar Tunesië. Op 3 mei stuurde de griffier van de Tweede Sectie van het Hof de permanente vertegenwoordiging van Italië in Straatsburg een brief waarin Italië onder meer werd herinnerd aan de interimmaatregel van 19 februari, die nog steeds gold. De regering werd uitgenodigd om zo snel mogelijk de griffie alle informatie te verschaffen over het lot van de klager. De brief wees op het eerdere falen van Italië toen het terrorismeverdachten Ben Khemais en Trabelsi uitgezette naar Tunesië, in strijd met een interimmaatregel. De brief wees ook op de bevinding van de Grote Kamer in de vergelijkbare zaak Saadi t. Italië EHRM 23 januari 2008 (GK), 37201/06 dat een uitzetting van de klager naar Tunesië een schending van art. 3 zou opleveren. Op 14 mei antwoordde de regering alleen dat Mannai was uitgezet omdat hij een gevaar vormde voor de staatsveiligheid en dat de Italiaanse rechter hiertoe had besloten in het volle bewustzijn van de interimmaatregelen. Op 3 mei wees de beroepsrechter het beroep van Mannai af en vervolgens gingen zijn advocaten in cassatie.

Mannai heeft bevestigd dat hij bij aankomst in Tunis op 1 mei werd gearresteerd en gedurende 10 uur is vastgehouden in gebouwen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waar hij door de politie gefolterd zou zijn. Volgens de regering is hij in Tunesië nooit gedetineerd.

Italië stelt dat de nationale rechtsmiddelen niet waren uitgeput. Het Hof verwijst naar vaste jurisprudentie dat alleen effectieve rechtsmiddelen hoeven te worden uitgeput. De beschikbare rechtsmiddelen hadden geen opschortende werking en waren daarom niet effectief, nu er serieuze redenen waren om een reëel risico te vrezen van behandeling in strijd met art. 3 EVRM bij uitzetting.

Bij het EHRM beroept de advocaat van Mannai zich op schending van art. 3 en 34 EVRM en vraagt om een schadevergoeding van 50.000 euro. Volgens Italië was sinds zijn uitzetting de situatie in Tunesië verbeterd. Het Hof herhaalt dat voor de beoordeling of zijn uitzetting in strijd was met art. 3, primair de situatie geldt van het moment van uitzetting. De algemene rapporten van foltering in Tunesië zijn verontrustend, waarbij het risico het grootst is voor personen verdacht van terroristische activiteiten, zoals Mannai. Bij een risico van schending van art. 3 gaat het om een absoluut kernrecht van het verdrag, waarbij afweging met andere belangen niet is toegestaan. Het Hof concludeert dat de uitzetting naar Tunesië een schending vormt van zowel art. 3 als van het individueel klachtrecht (art. 34). Het wijst een schadevergoeding toe van 15.000 euro.

Mannai
tegen
Italië

NOOT

1. Deze uitspraak bevestigt lijnen eerder uitgezet door het Hof wat betreft het belang van interimmaatregelen voor het klachtrecht; het reële risico dat personen uitgezet naar Tunesië worden blootgesteld aan een behandeling in strijd met art. 3 EVRM, met name als zij geassocieerd worden met terrorisme (zie bijv. *Saadi t. Italië* EHRM 23 januari 2008 (GK), 37201/06); het feit dat ‘diplomatic assurances’ niet voldoende zijn om dit risico op te heffen; en het feit dat rechtsmiddelen die geen opschortende werking hebben niet effectief zijn.

Focus annotatie

2. De meeste Staten houden zich meestal aan interimmaatregelen. Maar wat zijn de consequenties wanneer sommige Staten zich er niet aan houden? Deze annotatie gaat in op de jurisprudentie die het Hof heeft uitgebouwd over het belang en de bindende kracht van interimmaatregelen en bespreekt de consequenties die het Hof verbindt aan het negeren van interimmaatregelen en de boodschap die het daarmee afgeeft aan Staten.

3. In *Mamatkulov* oordeelde het EHRM dat het negeren van een interimmaatregel een schending van het klachtrecht (art. 34 EVRM) betekende nu het Hof deze maatregel had getroffen om onherstelbare schade aan een kernrecht te voorkomen (recht op leven, verbod van foltering en wrede behandeling) (*Mamatkulov en Askarov t. Turkije*, EHRM 4 februari 2005 (GK), 46827/99 ; 46951/99 JV 2005/89, m.nt. Vermeulen & De Vries, *EHRC* 2005, 32, m.nt. Rieter, AB 2005/274, m.nt. TB). Een jaar later sprak het Hof expliciet over de bindende kracht van zijn interimmaatregelen (*Aoulmi t. Frankrijk*, EHRM 27 januari 2006, 50278/99). Vervolgens bouwde het Hof deze jurisprudentie nog verder uit. Als een Staat iemand uitzet of uitlevert in strijd met een interimmaatregel en de gevreesde mishandeling treedt niet (of niet meteen) na uitzetting op, is er nog steeds sprake van een schending van art. 34 (*Olaechea Cahuas t. Spanje*, EHRM 10 augustus 2006, 24668/03, §81, *EHRC* 2006/128 m.nt. Woltjer). Het is ook een schending van het klachtrecht om snel iemand uit te zetten voordat het Hof überhaupt een interimmaatregel heeft kunnen nemen (*Al-Moayad t. Duitsland*, EHRM 20 februari 2007, 35865/03; zie eerder al een vergelijkbare benadering van VN Comité tegen Foltering *Agiza t. Zweden*, 20 mei 2005; VN Mensenrechtencomité o.m. *Shukurova t. Tadjikistan*, 17 maart 2006). Uitstel in de uitvoering van de verplichtingen die voortvloeien uit een interimmaatregel kan eveneens een schending opleveren van het klachtrecht (*Paladi t. Moldavië*, EHRM 10 maart 2009 (GK), 39806/05, *EHRC* 2009/62 m.nt. Woltjer. In *Al-Saadoon en Mufdhi t. Verenigd Koninkrijk* (2010) zette het Hof de lijn voort. Het weigerde het beroep van het VK te accepteren op een conflicterende internationale verplichting als een rechtvaardigingsgrond voor het negeren van de interimmaatregel. Het gaf aan dat ten minste in dit geval (betreffende kernrechten uit het Verdrag) een conflicterende internationale verplichting niet als objectieve belemmering kon gelden die het in de wind slaan van een voorlopige maatregel zou kunnen rechtvaardigen (*Al-Saadoon en Mufdhi Verenigd Koninkrijk*, 2 maart 2010, EHRM, 61498/08, *EHRC* 2010-11, 50, pp. 612-617 (m.nt. Rieter)).

4. In onderhavige zaak bevestigt het Hof deze jurisprudentie. Het wijst bijvoorbeeld nogmaals op de verplichting van de Staat onder art. 1 om de rechten en vrijheden in het Verdrag te waarborgen en op de verplichting de einduitspraak na te leven conform art. 46. Het negeren van interimmaatregel tijdens de procedure maakt dit in feite onmogelijk, wat een schending van het klachtrecht oplevert (in het bijzonder van het waarborgen van de mogelijkheid van een zinnige einduitspraak).

5. Kortom, het Hof heeft zijn redenering over het bindende karakter van zijn interimmaatregelen in verschillende uitspraken uitgebouwd. Het Hof lijkt hieraan nog niet de consequenties te verbinden die men zou verwachten gezien het belang van interimmaatregelen voor de bescherming van de kernrechten in het Verdrag en gezien de ernst van de situatie, namelijk dreigende schending van art. 3 en schending van het klachtrecht als zodanig. Het was overtuigender geweest als het Hof had gesteld dat Italië nu alsnog bepaalde maatregelen moest nemen, juist ook onder art. 46, zoals het faciliteren van een veilige terugkeer, en daarnaast een hoger bedrag aan schadevergoeding had moeten betalen. De grootste consequenties van het negeren van de interimmaatregelen en de schending van art. 3 zijn nu voor het slachtoffer en voor het klachtrecht. De Staat is hiervoor verantwoordelijk. Maar wat zijn de consequenties voor de Staat?

De boodschap aan Staten

6. Het was al gebleken dat Italië het niet nauw neemt met het naleven van de interimmaatregelen van het Hof. In eerdere zaken constateerde het EHRM ook al dat Italië zijn interimmaatregel had genegeerd en stelde een schending vast van art. 3 en 34 (*Ben Khemais t. Italië*, EHRM 24 februari 2009, nr. 246/07; *Trabelsi t. Italië*, EHRM 13 april 2010, nr. 50163/08; *Toumi t. Italië*, EHRM 5 april 2011, nr. 25716/09).

7. Kennelijk is het niet voldoende om Italië ertoe te bewegen zich te houden aan zijn verplichtingen onder het EVRM als het EHRM een schending constateert van niet alleen art. 34, maar erger nog, ook van art. 3. De resoluties van het Comité van Ministers en van de Parlementaire Vergadering hebben ook nog niet veel effect gehad. De bedragen aan schadevergoeding die tot nu toe door het Hof zijn bepaald, lijken evenmin indruk te maken. Het gaat ook niet om erg hoge bedragen, gezien de aard van de schending van het verdrag (schending van het verbod van foltering en wrede behandeling en schending van het klachtrecht).

8. In *Ben Khemais t. Italië*, reeds aangehaald, hoefde Italië maar 10.000 Euro te betalen aan schadevergoeding voor immateriële schade voor de schending van art. 3 en 34. De klager had oorspronkelijk verzocht om 50.000 Euro en na de uitzetting om 500.000 Euro. In *Trabelsi t. Italië*, reeds aangehaald, vroeg de klager om een schadevergoeding van 80.000 Euro. Italië stelde dat een eventuele veroordeling al afdoende was als genoegdoening. Het Hof oordeelde dat er wel degelijk sprake was van immateriële schade, waarop het Italië veroordeelde tot het betalen van een boete van 15.000 Euro. In *Toumi t. Italië*, reeds aangehaald, vroeg de advocaat het Hof om een schadevergoeding van 50.000 Euro toe te kennen. Dit keer argumenteerde Italië niet langer dat een eventuele veroordeling al afdoende was als genoegdoening. Maar het stelde dat een dergelijke schadevergoeding excessief zou zijn. Het Hof veroordeelde Italië tot het betalen van 15.000 Euro. In onderhavige zaak, *Mannai t. Italië*, werd Italië eveneens veroordeeld tot een schadevergoeding van 15.000 Euro voor schending van art. 3 en 34. Maar gezien het voorgaande lijkt er iets meer nodig om Italië er toe te brengen om in het vervolg wel interimmaatregelen te respecteren.

9. Het is begrijpelijk dat het Hof voorzichtig is in de huidige setting van EHRM-bashing door bepaalde Staten en in de lokale media van die Staten, in het bijzonder de Britse. Het Hof wil ervoor zorgen dat het huidige *acquis* in ieder geval niet verder afbrokkelt. Maar het waarborgen van dit *acquis* vereist in ieder geval ook dat het krachtig ingrijpt als de kernrechten in het Verdrag worden geschonden. De betreffende Staat moet ervan doordrongen raken dat het Hof een dergelijke schending niet tolereert en dat hij alles moet doen om ervoor te zorgen dat zij zich niet herhaalt. Hiervoor is het nodig dat het Hof de logische lijn van zijn eigen jurisprudentie volgt en daar ook consequenties uit laat voortvloeien. De instanties van de Raad van Europa kunnen dan op hun beurt krachtiger optreden.

10. In het VK hebben politici en media de uitspraak *Mannai t. Italië* intussen aangegrepen om te betogen dat het VK hetzelfde moet doen als Italië. Dit in reactie op de einduitspraak van het

EHRM in *Othman (Abu Qatada)* t. VK, 17 januari 2012, nr. 8139/09. In Britse persberichten wordt expliciet vermeld dat het EHRM Italië niet had opgedragen Mannai na zijn illegale uitzetting opnieuw toe te laten (zie bijv. Dominic Raab, Tory MP voor Esher and Walton, die zei: 'The Italian and French governments have a track record of ignoring Strasbourg in deportation cases where there is a risk of torture with precious little consequence' en: 'In the Qatada case, Strasbourg went well beyond existing human rights law. Having bent over backwards to accommodate this flawed ruling, we now need to put him on a flight to Jordan without delay' (zie <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2121356/Abu-Qatada-row-As-UK-agonises-hate-cleric-Italy-simply-ignores-Euro-judges-kicks-fanatic.html#ixzz1xIQdnP3D>)). Misschien is het dus maar beter, zullen Britse politici en kiezers denken, om net als sommige andere landen geen opschortende werking te hebben in beroepszaken, om de interimmaatregelen van het Hof gewoon te negeren en om dan achteraf een kleine boete te betalen. Over de consequentie een schending van kernrechten van het verdrag te veroorzaken maakt men zich niet druk.

11. Het Hof zelf maakt zich duidelijk zorgen om de ontstane situatie. In april 2010 leverde Slowakije de heer Labsi uit aan Algerije in strijd met een interimmaatregel van het Hof. Namens de President van het Hof werd toen meteen om opheldering gevraagd en vervolgens verstuurde de Griffier een reactie waarin de zorg werd uitgesproken over de boodschap die het gedrag van Slowakije geeft aan andere Staten en aan klagers of potentiële klagers. Vanwege de ernst van de situatie had de President onmiddellijk de Voorzitter van het Comité van Ministers, de President van de Parlementaire Assemblee en de Secretaris Generaal van de Raad van Europa op de hoogte gesteld. Hij wees erop dat het Hof nog steeds opheldering verwachtte en meer specifiek wilde weten of het klopt dat een woordvoerder van het Ministerie van Binnenlandse zaken zou hebben verklaard dat Slowakije bereid was het risico te lopen om veroordeeld te worden voor een schending van het Verdrag en dat andere Staten die een interimmaatregel onder Rule 39 hadden genegeerd alleen 'a few thousand euros' hoefden te betalen (zie ECRE/ELENA Research on ECHR Rule 39 interim measures, april 2012, p. 74, <http://www.ecre.org/component/content/article/56-ecre-actions/272-ecre-research-on-rule-39-interim-measures.html>).

11. En Rusland? Zal onderhavige uitspraak Rusland ertoe brengen op te houden met het laten verdwijnen van personen voor wie het Hof een interimmaatregel heeft getroffen? Dergelijke verdwijningen lijken een nieuwe gewoonte te worden in dit land, waarna de betrokkenen vervolgens gearresteerd opduiken in het land dat om hun uitlevering heeft gevraagd. Tot nu toe is dit gebeurd met Oezbekistan en Tajikistan (zie de lopende zaken *Savridan Dzhrayev t. Rusland* (nr. 71386/10); *Abdulkhakov t. Rusland* (nr. 14743/11); *Koziyev t. Rusland* (nr. 58221/10); *Zokhidov. t. Rusland* (nr. 67286/10)). Een concreet voorbeeld is dat van Nizomkhon Dzhrayev, die een zaak had lopen bij het EHRM onder nr. 31890/11, en die een van de personen was voor wie het Hof interimmaatregelen had ingesteld; hij verdween op 29 maart 2012 in de omgeving van Moskou. Nog op dezelfde dag werd het Hof hiervan op de hoogte gesteld, op 2 april stelde de permanente vertegenwoordiging van Rusland in Straatsburg dat de regering geen informatie had over zijn verblijfplaats en op 7 april bleek hij in Tajikistan in detentie te zitten en verscheen hij op de televisie waar hij beweerde dat hij vrijwillig naar Tajikistan was gekomen en zich daar aan de autoriteiten had overgeleverd.

12. Een organisatie die voor de slachtoffers van deze nieuwe vorm van 'extraordinary rendition' opkomt, de NGO Memorial, heeft onlangs, samen met de advocaten van de slachtoffers, het Hof dan ook verzocht om er bij Rusland op te staan dat het rechtsherstel biedt voor deze schendingen, in het bijzonder door de terugkeer van de ontvoerde personen naar Rusland te verzekeren (zie Letter from Russian Organisations & Lawyers concerning the abduction and transfer of European Court of Human Rights' applicants to particular countries, 17 april 2012, opgenomen in: ECRE/ELENA Research on ECHR Rule 39 interim measures,

april 2012, p. 97, <http://www.ecre.org/component/content/article/56-ecre-actions/272-ecre-research-on-rule-39-interim-measures.html>).

13. Wat zijn in het algemeen de verplichtingen van Staten na de constatering dat zij aansprakelijk zijn voor de schending van een verdragsverplichting? In de eerste plaats blijft de verplichting van Staten voortduren om zich te houden aan hun verdragsverplichtingen (zie o.m. art. 29 ILC Articles on State Responsibility) en dient de Staat maatregelen te nemen om herhaling te voorkomen (art. 30 ILC Articles). Daarnaast heeft het slachtoffer recht op rechtsherstel, waarbij de meest geëigende vorm die van *restitutio in integrum* is, terugkeer zoveel mogelijk in de oorspronkelijke toestand (art. 35 ILC Articles). Ook het EHRM heeft hierop gewezen (zie bijv. *Scozzari & Giunta t. Italië*, EHRM 13 juli 2000, nrs. 39221/98 and 41963/98, par. 249: “The Court points out that by Article 46 of the Convention the High Contracting Parties undertook to abide by the final judgments of the Court in any case to which they were parties, execution being supervised by the Committee of Ministers. It follows, *inter alia*, that a judgment in which the Court finds a breach imposes on the respondent State a legal obligation not just to pay those concerned the sums awarded by way of just satisfaction, but also to choose, subject to supervision by the Committee of Ministers, the general and/or, if appropriate, individual measures to be adopted in their domestic legal order to put an end to the violation found by the Court and to redress so far as possible the effects (see, *mutatis mutandis*, the Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50) judgment of 31 October 1995, Series A no. 330-B, pp. 58-59, § 34).”

Juist vanwege de noodzaak van het naleven van interimmaatregelen voor een zinnige einduitspraak en de tenuitvoerlegging daarvan (art. 46), is het gepast als het EHRM in een zaak waarin een Staat dergelijke interimmaatregelen heeft genegeerd, deze Staat in de einduitspraak expliciet mededeelt wat hij moet doen of nalaten om dit nog zoveel mogelijk te ‘herstellen’ dan wel hoe hij een herhaling dient te voorkomen.

14. Het EHRM geeft intussen in bepaalde zaken aan welke stappen de veroordeelde Staat het best kan nemen om de gevolgen van de verdragsschending te minimaliseren en nieuwe schendingen te voorkomen. Zie bijvoorbeeld *Assanidze t. Georgië*, EHRM 8 april 2004, 71503/01, *EHRC* 2004, 52 (m.nt. Van der Velde) (schending van art. 5 EVRM: vrijlating van de klager); *Sisojeva e.a. t. Letland*, EHRM 16 juni 2005, 60654/00, *EHRC* 2005, 89 (m.nt. Van der Velde) (schending van art. 8 EVRM; permanente vergunning tot verblijf te verstrekken). In een aanwijzing voor de praktijk heeft het EHRM in 2007 bovendien aangegeven dat het bij uitzondering kan ‘overwegen een bijkomende maatregel op te leggen met als doel de betrokken schending te doen ophouden of te herstellen. Evenwel heeft het Hof de discretionaire bevoegdheid aanwijzingen te geven voor de tenuitvoerlegging van zijn uitspraak (Artikel 46 van het Verdrag)’ (Practice direction over just satisfaction, uitgegeven door de President van het Hof ingevolge artikel 32 van het Reglement van het Hof op 28 maart 2007. Deze is in de Nederlandse vertaling te vinden is op de website: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E034A95C-837F-43D3-BA31-A7F978F5C5BB/0/NLD_INSTRUCTION_PRATIQUE_ART41.pdf). Dergelijke bijkomende maatregelen zouden bij uitstek kunnen worden opgelegd wanneer een Staat interimmaatregelen heeft genegeerd.

15. In het geval van het negeren van interimmaatregelen zijn specifieke aanwijzingen geëigend. Zowel in de context van klachten ingediend over schending van het EVRM als over schending van VN mensenrechtenverdragen zijn hiervan goede voorbeelden bekend.

16. De voormalige European Commissie voor de Rechten van de Mens (ECieRM) nam bijvoorbeeld al interimmaatregelen in reactie op de niet-naleving van eerdere interimmaatregelen. Deze maatregelen hielden in dat de Staat die een interimmaatregel had genegeerd de terugkeer van de klager mogelijk moest maken (zie *Cruz Varas et al. t. Zweden*, ECieRM 7 juni 1990 (rapport art. 31), 15576/89, par. 61 and 73, en *Mansi t. Zweden*, ECieRM

7 december 1989 (ontv.), 15658/89, p. 244 (in deze zaak volgde op 9 maart 1990 een minnelijke schikking nadat de klager, die inderdaad was gefolterd in Jordanië, had kunnen terugkeren).

17. In *Alzery t. Zweden* (2006) was de klager uitgezet en gefolterd. Vervolgens diende hij een klacht in bij het VN-Mensenrechtencomité (HRC). Hoewel Alzery toen al was uitgezet nam het Comité toch een voorlopige maatregel (interimmaatregel). Zweden moest er namelijk voor zorgen dat Alzery niet nog meer gevaar liep juist door de pogingen van Zweeds ambassadepersoneel om contact met hem op te nemen (*Alzery t. Zweden*, HRC 25 oktober 2006). Het Mensenrechtencomité stelde in *Judge t. Canada* (HRC 5 augustus 2003) in zijn einduitspraak dat, nu Judge al naar de VS was uitgeleverd, een gepaste vorm van rechtsherstel in ieder geval zou inhouden dat Canada er bij de VS op zou aandringen de doodstraf niet uit te voeren.

18. Naast een dergelijke specificering van een gepaste vorm van rechtsherstel kan het betreffende rechtscollage in vervolg-interimmaatregelen en in de einduitspraak verder aangeven op de hoogte te willen worden gehouden van de (gezondheids-) situatie en verblijfplaats van de in strijd met de interimmaatregelen teruggestuurde persoon. Het kan oproepen om de behandeling van de teruggestuurde persoon op de voet te volgen en zodanig contact te onderhouden met de regering van het ontvangstland, dat schendingen van het recht op leven en het verbod van foltering en wrede behandeling worden voorkomen. In de einduitspraak kan het aangeven dat de Staat verplicht is vergelijkbare schendingen in de toekomst te voorkomen, waaronder de geëigende stappen te nemen om ervoor te zorgen dat de interimmaatregelen gerespecteerd zullen worden (zie bijvoorbeeld *Mansour Ahani t. Canada*, HRC 29 maart 2004; *Ahmed Hussein Mustafa Kamil Agiza v. Sweden*, CAT 20 May 2005; *Adel Tebourski t. Frankrijk*, CAT 1 mei 2007; *Elif Pelit t. Azerbaidjan*, CAT 1 mei 2007). Noorwegen had in strijd met interimmaatregelen van het VN Comité tegen Foltering iemand uitgezet naar Pakistan, maar na veel kritiek van het Comité en anderen zorgde dit land ervoor dat hij veilig kon terugkeren. Tijdens de procedure riep het Comité Noorwegen op de situatie te herstellen en toen Noorwegen dit deed, oordeelde het Comité dat Noorwegen het Verdrag niet had geschonden (*Nadeem Ahmad Dar t. Noorwegen*, 11 May 2007).

19. Ook de Bosnia Human Rights Chamber, ingesteld onder het Dayton-vredesakkoord om op tijdelijke basis klachten te behandelen over schending van het EVRM in Bosnië, droeg in 2002 in een einduitspraak Bosnië op alle mogelijke stappen te ondernemen om te voorkomen dat de doodstraf werd uitgesproken tegen de klagers die Bosnië had overgedragen aan de Amerikaanse autoriteiten, in strijd met een eerdere interimmaatregel van de Chamber. Deze klagers waren nu op Guantanamo beland. Onder meer moesten de respondenten (Bosnië en de deelrepubliek Bosnië advocaten inschakelen die voor de relevante instanties konden procederen om alle noodzakelijke actie te ondernemen terwijl de klagers door de VS gedetineerd waren. Daarnaast moest er een schadevergoeding van 10.000 konvertibilna marka (Bosnische Mark) worden betaald aan de familie van de klagers in Bosnië, in het geval dat de klagers niet binnen een jaar zouden terugkeren (Bosnia Chamber *Boudellaa, Lakhdar, Nechle en Lahmar t. BiH and Fed. BiH*, Bosnia Human Rights Chamber 11 oktober 2002).

20. Zeer belangrijk bij het beoordelen van de benadering van het EHRM in onderhavige zaak Mannai, is de EHRM uitspraak *Al-Saadoon en Mufdhi t. Verenigd Koninkrijk* (2010, reeds aangehaald)). In deze uitspraak stelde het Hof dat de Staat na constatering van een schending (in dit geval na overlevering van personen in strijd met een interimmaatregel van het Hof), de juridische verplichting heeft, op basis van art. 46 EVRM, om niet alleen eventuele geldbedragen te betalen aan schadevergoeding (onder art. 41) maar ook algemene en, als dit geëigend is, eveneens individuele maatregelen te nemen in zijn eigen rechtssysteem om een einde te maken aan de schending en om de effecten van die schending zoveel mogelijk ongedaan te maken. Het Hof concretiseerde in deze zaak de verplichtingen van het VK. Het

gaf aan dat deze Staat nu dan alle mogelijke stappen moest ondernemen om alsnog een verzekering te krijgen van de Irakese autoriteiten dat de klagers niet de doodstraf zouden krijgen. Kortom in deze zaak, waarin ook interimmaatregelen waren genegeerd, was het Hof wel concreet over hoe de Staat verder moest handelen en zoals ook blijkt uit de andere voornoemde zaken hebben rechtscolleges vaker gezegd dat Staten hun handeling (bijvoorbeeld uitzetting) moeten terugdraaien of in ieder geval al het mogelijke moeten doen om verder onherstelbaar letsel te voorkomen.

21. Als iemand in strijd met een interimmaatregel is teruggestuurd en intussen al is onderworpen aan foltering of wrede behandeling, dan is dat onomkeerbaar. Maar wel kan een Staat maatregelen nemen die het een klager mogelijk maken veilig terug te keren. Hij kan daarmee verdere schendingen voorkomen. Dit is ook verschillende malen gebeurd, soms om de situatie voor de einduitspraak nog zoveel mogelijk te 'herstellen'. Als iemand intussen in detentie is, zoals bij uitlevering, wordt het terughalen van de betrokkene lastig en is diplomatieke bemoeienis nog het enige dat overblijft. In tegenstelling tot *Al-Saadoon en Mufdhi* meende het Hof in een zaak tegen Rusland over buitengerechtelijke uitlevering (een uitspraak die gevolgd werd door een reeks aan andere ontvoeringen, zie nr 11 van deze noot) dat het doen terugkeren van de klager inmenging zou zijn in de interne aangelegenheden van een derde Staat (*Iskandarov t. Rusland*, EHRM 23 oktober 2010, 17185/05, par. 160).

22. In dergelijke gevallen hebben internationale rechtscolleges Staten echter wel degelijk gewezen op hun verplichting onder het betreffende verdrag om nog zoveel mogelijk te doen dat de klager concreet zou kunnen helpen. Natuurlijk kan de Staat niet veel meer doen als hij de betrokkene eenmaal heeft laten verwijderen van zijn grondgebied. Dat was precies waarom het Hof met een interimmaatregel de Staat opdraagt dit uit te stellen. Maar de Staat moet juist vanwege deze schending vervolgens alles doen wat wel nog mogelijk is en het Hof kan hem daar zeker op wijzen. Het aanspreken van die Staat om zich te houden aan internationale mensenrechtenverplichtingen kan op geen enkele manier worden gezien als een inmenging in de interne aangelegenheden en kan dus zeker van Rusland worden verwacht. Het met geweld 'terug ontvoeren' van de betrokkene (voornoemde Iskandarov was buitengerechtelijk door Rusland overgebracht naar Tajikistan) zou natuurlijk wel in strijd zijn met de soevereiniteit van de derde Staat.

23. Als de jurisprudentie met betrekking tot de consequenties van het negeren van interimmaatregelen zich voortzet, lijken Staten als boodschap mee te krijgen dat ze ook gewoon achteraf kunnen weggkomen met het betalen van een kleine schadevergoeding. Als ze niet geacht worden om te doen of na te laten wat noodzakelijk is om een schending van het recht op leven of het verbod van wrede behandeling en foltering te voorkomen, dan heeft het ook geen zin interimmaatregelen in te stellen. Voor zaken die juist het voorkomen van schending van de kernrechten van het Verdrag betreffen, heeft het klachtrecht dan eigenlijk geen zin.

24. In ieder geval zou de einduitspraak een duidelijke boodschap moeten afgeven die ervoor zorgt dat een herhaling van een dergelijke schending van art. 3 en 34 door het negeren van interimmaatregelen zich niet meer voordoet. Misschien moet het Hof in de tekst van zijn interimmaatregel zelf ook explicieter worden. Niet dat nalaten om zo'n interimmaatregel te respecteren een schending van art. 34 'zou kunnen' opleveren, maar dat dit een schending van art. 34 oplevert *en* dat dit daarnaast zou kunnen leiden tot een schending van art. 3. Het zou goed zijn om aan te geven dat bij het negeren van interimmaatregelen de bewijslast bij de Staat komt te liggen om aan te tonen dat art. 3 niet geschonden is. Verder zou het Hof expliciet kunnen aangeven, bij voorkeur ook in het operationele gedeelte van de uitspraak, dat het negeren van interimmaatregelen niet alleen een schending is van het klachtrecht (art. 34) maar ook leidt tot verzwaarde aansprakelijkheid wanneer er een schending van art. 3 wordt geconstateerd. Het Hof zou er hierbij ook specifiek op kunnen wijzen dat de Staat welbewust

zodanig handelde dat een zinnige einduitspraak (met de bijbehorende plicht tot *restitutio in integrum*) onmogelijk werd gemaakt en dat daarom specifieke garanties vereist zijn van niet-herhaling in vergelijkbare zaken in de toekomst. Vervolgens kan het Hof in zijn uitspraak over rechtsherstel (art. 41) wel degelijk rekening houden met het feit dat een Staat bewust en herhaaldelijk het verdrag schendt en personen blootstelt aan een reëel risico van schending van art. 3 EVRM.

Het Hof moet niet alleen staan in het toezicht op de naleving van zijn uitspraken. Het Comité van Ministers heeft een zeer belangrijke rol bij het toezicht op de naleving van de uitspraken van het EHRM, net als de facto de Parlementaire Vergadering (PACE) en de mensenrechtencommissaris zich een dergelijke rol hebben verworven. Maar zij hebben bij dit toezicht wel een uitspraak van het Hof nodig met meer tanden.

Misschien moet het Comité van Ministers verder maar eens overwegen Italië op te roepen een geldbedrag te betalen aan een fonds dat asielzoekers bijstaat in klachten over art. 3 en 34, totdat het de verzekering geeft dat het nu afgelopen is met het negeren van voorlopige maatregelen.

E. Rieter, universitair docent internationaal recht Radboud Universiteit Nijmegen